

Az erőszak elmélete Leninnél és megvalósításának egyes fázisai a gyakorlatban

Bank Barbara

*Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar
— habilitált egyetemi docens, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága tagja*

„Az erőszak az az eszköz, amelynek segítségével a társadalmi haladás utat tör magának, és megmerevült, elhalt politikai formákat összezúz.” (Marx)¹

Az erőszak az emberi történelemmel egyidős jelenség. Rengeteg formáját, megjelenését, típusát ismerjük, látjuk, halljuk és tapasztaljuk jelenünkben is. E tanulmány főképp a lenini értelemben vett kommunizmus elméleti erőszakfogalmára fókuszál, néhány gyakorlati megvalósításával kiegészítve. Richard Pipes írja, hogy az 1840-es években Párizsban létrehozott kommunizmusfogalom három összefüggő, de különböző jelenséget jelölt, vagyis egy eszmét, egy programot és egy rendszert, amelyet az eszme megvalósítására hoztak létre.² Szerinte az eszme és a program önmagában véve „viszonylag ártalmatlan”, míg a gyakorlati megvalósításra tett kísérletek, amennyiben azt az állam teljes ereje támogatta, „rendkívüli következményekkel” jártak.³ Én Pipes „viszonylag ártalmatlan” megfogalmazásával vitatkoznék, hiszen az eszme és az eszmére épített program alapjaiban meghatározta a gyakorlati megvalósítási törekvéseket és kísérleteket, illetve a későbbiekben az elméletek átfogalmazását, átértelmezését. Elég, ha csak a tömeges kivégzések, a Gulag és a Gupvi munkatáborokra, kényszerlakhelyekre, börtönökre, különleges elzárt intézetekre hivatkozunk, a GPU, NKVD, majd a KGB módszereire,⁴ amelyek továbböröklődtek 1945 után azokba a közép-európai országokba, amelyek nem önként kerültek a Szovjetunió fennhatósága alá.

Leninnek az erőszakról, az erőszak alkalmazásáról kifejtett véleményét alapvetően befolyásolták Marx írásai. Lenin lényegében a marxizmusból indult ki, miszerint a történelem „osztálygyűlölő küzdelmek” sorozata, és a kapitalizmus végső bukásával a proletárforradalom fogja megvalósítani a társadalmi változást. A marxizmust pedig a gyakorlatban való alkalmazás szempontjából akarta továbbfejleszteni, különösen az orosz társadalom sajátosságaira

¹ LENIN 1952a: 428.

² PIPES 2004: 7.

³ PIPES 2004: 9.

⁴ Bővebben: COURTOIS—WERTH—PANNÉ—PACZKOWSKI—BARTOSEK—MARGOLIN 2000.

szabva. Nagy hatással volt Leninre az 1848-ban kiadott *Kommunista kiáltvány* és Marx *A kapitalizmus kritikája* című munkája.

Ha a marxi „gyökerekre” visszatérünk, akkor Marxnak az erőszakról olvasható véleménye összetett, és dialektikus megközelítést tükröz. Marx szerint az erőszak nem csupán egy egyéni vagy véletlenszerű művelet, hanem szerves része a társadalmi és gazdasági fejlődésnek, különösen a társadalmi osztályok közötti ellentétek és a gazdasági kizsákmányolás miatt.

„Marxnak és Engelsnek az erőszakos forradalom elkerülhetetlenségéről szóló tanítása a burzsoá államra vonatkozik. Ez utóbbit a proletárállam (proletárdiktatúra) nem válthatja fel »elhalás«⁵ útján, hanem rendszerint csak erőszakos forradalom útján. A dicshimnusz, amelyet Engels az erőszakos forradalomról zeng, és amely teljesen megfelel Marx ismételt kijelentéseinek.”

— írta Lenin.⁶ A *Kommunista kiáltvány* negyedik fejezetében így fogalmaz Marx és Engels:

„A kommunisták nem titkolják nézeteiket és szándékaikat. Nyíltan kijelentik, hogy céljaik csakis minden eddigi társadalmi rend erőszakos megdöntésével érhetők el. Reszkessenek az uralkodó osztályok egy kommunista forradalomtól. A proletárok e forradalomban csak láncukat veszíthetik. Cserébe egy egész világot nyerhetnek.”⁷

És Lenin elméletével kiegészítve kiterjesztik ezt a forradalmat a világ több országára, nemhiába a jelszavuk is a „Világ proletárai egyesüljete!”, illetve a Lenin és Trockij által meghirdetett „permanens forradalom” elmélete. Ugyanis abból indultak ki, hogy a kevésbé iparosodott országokban — mint a cári Oroszországban — előbb polgári forradalomra van szükség, majd az iparosodás, a modernizáció, a megváltozott gazdaságpolitika következtében beálló gazdasági és társadalmi változások eredményeként létrejövő, „öntudatos és szervezett munkásosztály” kialakulása és egysége következtében bekövetkezik a „szocialista forradalom”, amelynek élharcosai természetesen a kommunista párt tagjai. A permanens forradalom tényleges megvalósítására voltak törekvések a 20. század elejétől, de a második világháború végét követően, amikor „a helyzet egyre fokozódott”, a szovjet érdekszférába került országokban az elmélet erőszakos gyakorlati megvalósítása következett. Ezt a megszállt területeken a szovjetizálás folyamatának nevezzük.

Marx szerint a történelem során az osztályharcok és a társadalmi változások gyakran erőszakos eszközökkel valósultak meg, mivel az osztályok közötti ellentétek nem feloldhatók pusztán jogi vagy politikai módszerekkel, hanem gyakran forradalmi változásokra van szükség. A forradalmi változáson az erőszak valamelyik formáját értik a munkáikban: ha a forradalom szó helyére az erőszakot illesztjük, teljesen érthető lesz úgy is a szöveg, csak ez „erőszakmentesebben” hangzott és hangzik.

⁵ Elsősorban engelsi kategória: „Valamely államhatalomnak társadalmi viszonyokba való beavatkozása fokozatosan minden téren fölöslegessé lesz, s azután magától elalszik. A személyek feletti kormányzás helyébe dolgozók igazgatása és termelési folyamatok vezetése lép. Az államot nem »törlik el«, az állam elhal.” ENGELS 1950: 289–290. Idézi: LENIN 1952a: 424.

⁶ LENIN 1952a: 429.

⁷ *Kommunista kiáltvány*: 59.

Szerintük a kapitalista rendszerben például a munkaerő kizsákmányolása és az osztályellentétek fenntartása miatt erőszakos folyamatok és konfliktusok jelennek meg, amelyek végső célja a kapitalista rendszer megdöntése és a proletárdiktatúra megteremtése. Marx hangsúlyozta, hogy az erőszak szükséges eszköz a társadalmi igazságtalanságok felszámolásában. Ezzel összefüggésben logikája szerint a proletárforradalom erőszakos átmenete a régi rendszer megszüntetésének egyik eszköze. Lenin már továbbgondolta a marxi „tanításokat”, szerinte a marxizmus nem lehet dogmatikus, hanem alkalmazkodnia kell a helyi körülményekhez. Kidolgozta az úgynevezett „pártelméletet”, amely szerint egy szigorúan szervezett, vezető szerepet betöltő párt a proletárforradalom legfőbb motorja. Ahogy írja:

„Legyünk hajthatatlanok abban, hogy a legcsekélyebb kételyeket is az öntudatos munkások ítélőszéke, pártunk ítélőszéke vizsgálja ki, hiszünk pártunknak, benne látjuk korunk eszét, becsületét és lelkiismeretét, a forradalmi internacionalisták nemzetközi szövetségében látjuk a munkáosztály szabadságmozgalmának egyetlen zálogát.”⁸

És ténylegesen, ha ezt megnézzük a gyakorlatban, akár a Szovjetunióban, akár 1945 után a szovjet blokk országaiban, mindig és mindenkor 'A PÁRT' a legfőbb irányító, a párt — minden esetben a kommunista párt — fog össze mindent, ezért nevezzük a kialakult rendszert a gyakorlatban pártállami diktatúrának.

A párt „élcsapata” pedig

„a politikus művészete (a kommunistánál pedig feladatainak helyes megértése) éppen abban áll, hogy helyesen kell megítélnie azokat a körülményeket és azt a pillanatot, amikor a proletariátus élcsapata sikeresen veheti kezébe a hatalmat, amikor ennek során és ezután elegendő támogatást kaphat a munkáosztály és a nem-proletár dolgozó tömegek elég széles rétegei részéről, amikor ezután módjában áll fenntartani, erősíteni, szélesebb alapokra fektetni uralmát azáltal, hogy a dolgozók mind szélesebb tömegeit neveli, tanítja és a maga oldalára állítja.”⁹

Ez az „élcsapat” válogatott társaságból állt, és nemcsak a Szovjetunióban, hanem hivatalosan 1944. december 21-től Magyarországon is megkezdték a fokozatos hatalomátvételnek az előkészítését, megszervezését.¹⁰

Ezek az előzmények mind hozzájárultak ahhoz, hogy Lenin kialakította a saját, marxi alapokon nyugvó, de újragondolt elméletét, amely a forradalom megszervezését, a proletárdiktatúra építését és a szovjet állam kialakítását tűzte célul. Lenin véleménye az erőszakról központi szerepet játszott forradalmi stratégiájában és politikai gondolkodásában. Úgy vélte, hogy az erőszak elkerülhetetlen és szükséges eszköz a „burzsoázia elleni” harcban és a majdani proletárdiktatúra kiépítésében. Lenin — egyetértve a marxi elmélettel — szerint a társadalmi változások nem érhetők el pusztán békés eszközökkel, hanem gyakran erőszakos forradalmi cselekményeket kell alkalmazni, hogy megdöntsék a régi rendet, és létrehozzák az általa elképzelt új

⁸ LENIN 1952a: 279.

⁹ LENIN 1951: 38.

¹⁰ Bővebben: BANK 2017; RIGÓ 2017; M. KISS 2017.

társadalmi struktúrát. Lenin úgy látta, hogy a proletárforradalomban az erőszak az osztályharc elkerülhetetlen velejárója, és a forradalom sikeressége attól függ, hogy képesek-e a forradalmárok erőszakot alkalmazni a régi rendszer megdöntésére.

„A burzsoá államot a proletárállam nem válthatja fel erőszakos forradalom nélkül.”¹¹

Műveiben az erőszak megjelenési formái a forradalmi harc eszközeként és a kapitalista rendszer megdöntésének módszereként jelennek meg. Lenin szerint a kapitalista rendszer megdöntéséhez szükség van a burzsoázia elleni erőszakos műveletekre, fellépésekre. A proletárforradalom nem elkerülhető, mivel a kapitalista osztály mindig ellenáll a változásnak. Ez a megközelítés hangsúlyozza a proletárdiktatúra szükségességét mint az erőszak eszközét a régi rend felszámolására.

„Az elnyomott osztály felszabadítása nemcsak, hogy erőszakos forradalom nélkül lehetetlen, hanem lehetetlen annak az államhatalmi gépezetnek megsemmisítése nélkül is, amelyet az uralkodóosztály teremtett és amelyben ez az »elidegenedés« megtestesül.”¹²

Vagyis ennek az elméletnek a megvalósítására tett törekvéseket látjuk mind Szovjet-Oroszországban, majd a Szovjetunióban, illetve 1945 után Magyarországon.

Lenin törekvéseit egyfajta hármas megközelítés jellemezte, hiszen, ha megdöntik a régi rendszert, és bevezetik a proletárdiktatúrát, létrehozzák, megalakítják a forradalom új társadalmi rétegét, a proletariátust, ezen felül pedig a párt és az állam „megbízható” élcsapatát. Mindezt az erőszak megfelelő időben és megfelelő helyen alkalmazott módszereivel teszik, ám ehhez már kellett egy, a párt által létrehozott, megbízható erőszakszervezet, fegyveres testület.

Elsőként Lenin Engelsre hivatkozik, aki a lehető legvilágosabban úgy fogalmazta meg, hogy

„Az állam »külön elnyomó hatalom«. [...] Ebből pedig az következik, hogy azt a »külön elnyomó hatalmat«, amellyel a burzsoázia a proletariátust, a maroknyi gazdag a dolgozók millióit elnyomja, fel kell, hogy váltsa egy olyan »külön elnyomó hatalom«, amellyel a proletariátus elnyomja a burzsoáziát (a proletariátus diktatúrája). Éppen ebben áll az »államnak mint államnak a megszüntetése«. Éppen ebben áll az a »ténykedés«, amellyel a társadalom nevében birtokba veszik a termelési eszközöket. És magától értetődik, hogy az egyik (a burzsoá) »külön hatalomnak« ilyen felváltása a másik (a proletár) »külön hatalom« által — semmiképpen sem mehet végbe »elhalás« formájában.”¹³

¹¹ LENIN 1952a: 429.

¹² LENIN 1952a: 418.

¹³ LENIN 1952a: 426.

Lenin a proletárdiktatúra feladatát és meghatározását így összegezte:

„Az állam különleges hatalmi szervezet, valamely osztály elnyomására szolgáló erőszak-szervezet. De melyik osztályt kell elnyomnia a proletariátusnak? Természetesen csakis a kizsákmányoló osztályt, vagyis a burzsoáziát. A dolgozóknak csak arra kell az állam, hogy a kizsákmányolók ellenállását elnyomja, ezt az elnyomást vezetni és végrehajtani azonban csak a proletariátus tudja, mint az egyetlen mindvégig forradalmi osztály, az egyetlen osztály, amely egyesíteni tud minden dolgozót és kizsákmányoltat a burzsoázia elleni küzdelemre, a burzsoázia teljes elsöprésére.”¹⁴

Gondolatait, illetve levezetését a következőképp folytatja:

„Az osztályharc tana, amelyet Marx az állam és a szocialista forradalom kérdésére alkalmaz, szükségszerűen a proletariátus politikai uralmának, diktatúrájának elismeréséhez vezet, azaz egy senkivel meg nem osztott és közvetlenül a tömegek fegyveres erejére támaszkodó uralom elismeréséhez. A burzsoázia megdöntése csak úgy valósítható meg, ha a proletariátus uralkodóosztállyá válik, amely meg tudja törni a burzsoázia elkerülhetetlen, kétségbeesett ellenállását, és a dolgozók és kizsákmányoltak egész tömegét meg tudja szervezni egy új gazdasági forma megteremtésére. A proletariátusnak szüksége van az államhatalomra, a hatalom központosított szervezetére, az erőszak szervezetére — azért is, hogy a kizsákmányolók ellenállását elnyomja, és azért is, hogy a lakosság hatalmas tömegeit, a parasztságot, a kispolgárságot és a félproletárokat vezethesse a szocialista gazdaság »berendezésében«.”¹⁵

Az elitcsapat, a párt harca közben folyamatos a politikai ellenfelekkel való leszámolás. Ám, hogy kik azok a politikai ellenfelek, azt a pillanatnyi „harci helyzet” alakította. Gyűjtőnéven reakciósnak nevezték ezeket a csoportokat, foglalkozásokat, társadalmi rétegeket.

„A proletariátus diktatúrája szívós harc, véres és vértelen, erőszakos és békés, katonai és gazdasági, pedagógiai és adminisztratív harc a régi társadalom erői és hagyományai ellen. Milliók és tízmilliók szokásainak ereje — a legrettenetesebb erő. Acélos és harcedzett párt nélkül, az osztály valamennyi becsületes elemének bizalmát élvező párt nélkül, olyan párt nélkül, amely figyelemmel tudja kísérni és befolyásolni tudja a tömegek hangulatát — ilyen harcot sikeresen vívni lehetetlen.”¹⁶

A politika ellenfelekkel történő leszámolást nemcsak fizikai erőszak útján lehetséges elérni, hanem a pszichikai hadviselés eszközeivel is, sőt ez az eszköz nemcsak a lejáratás, hanem elrettentés is, hiszen senkinek ne jusson eszébe másképp gondolkodni és letérni a Lenin által felvázolt útról, melyet Lenin így határoz meg:

¹⁴ LENIN 1952a: 431–432.

¹⁵ LENIN 1952a: 433.

¹⁶ LENIN 1951: 30–31.

„A politikai ellenfelekre szórt aljas rágalmak segítségére vannak a proletariátusnak abban, hogy hamarabb megértse, hol van az ellenforradalom — és elsöpörje a szabadság és a béke nevében azért, hogy az éhezők kenyérhez, a parasztok földhöz jussanak.”¹⁷

Lenin írásaiban megjelenik az a gondolat is, hogy a tömeg erőszakos cselekedetei, mint például sztrájkok, lázadás vagy felkelés, a proletármozgalom részei, és ezek a forradalom eszközei lehetnek, ezekkel adott helyzetekben hasznukra lehet fordítani a tömegeket.¹⁸ Lenin megmagyarázza és levezeti, hogy a forradalom útján megalakított új államhatalom fontos alapja lesz a proletariátusnak, hogy erőszakszervezetként alkalmazza és használja azt:

„A proletariátusnak szüksége van az államhatalomra, a hatalom központosított szervezetére, az erőszak szervezetére — azért is, hogy a kizsákmányolók ellenállását elnyomja, és azért is, hogy a lakosság hatalmas tömegeit, a parasztságot, a kispolgárságot és a félproletárokat vezethesse a szocialista gazdaság »berendezésében«. A marxizmus, amikor a munkáspártot neveli, a proletariátus élcsapatát neveli, amely a hatalmat meg tudja ragadni és az egész népet el tudja vezetni a szocializmushoz, tudja az új rendet irányítani és szervezni, valamennyi dolgozó és kizsákmányolt tanítója, vezetője és vezére tud lenni abban, hogy társadalmi életüket a burzsoázia nélkül és a burzsoázia ellenére berendezzék. Ezzel szemben a ma uralkodó oportunizmus a munkáspártból a jobban fizetett munkásoknak a tömegektől elszakadó képviselőit neveli ki, akik a kapitalizmus alatt tűrhetően »berendezkednek«, és egy tál lencséért eladják elsőszülöttségi jogukat, azaz lemondanak arról a szerepről, hogy a nép forradalmi vezérei legyenek a burzsoázia ellen.”¹⁹

„A proletariátus nem döntheti meg a burzsoáziát, ha előbb nem hódítja meg a politikai hatalmat, ha nem szerzi meg a politikai uralmat, ha az államot nem alakítja át az »uralkodóosztállyá szervezett proletariátussá«, továbbá, hogy ez a proletárállam, alighogy győzött, azonnal kezd majd elhalni, mert az osztályellentétek nélküli társadalomban az állam szükségtelen és lehetetlen. Itt nincs felvetve az a kérdés, hogy — a történelmi fejlődés szempontjából — hogyan kell a proletárállamnak a burzsoá államot felváltania.”²⁰

Azaz a proletárdiktatúra váltja fel a legyőzött régi hatalmat, és kvázi megmagyarázza, mi a különbség a diktatúra és a proletárdiktatúra között: a „proletariátus”, amely erőszakkal legyőzte a „burzsoáziát”, azonban a többi jellemzője „mindkét” diktatúrának azonos marad.

„A diktatúra közvetlenül az erőszakra támaszkodó hatalom, amelyet semmiféle törvény nem köt. A proletariátus forradalmi diktatúrája olyan hatalom, melyet a proletariátus a burzsoáziával szemben alkalmazott erőszakkal hódított meg és tart fenn, olyan hatalom, amelyet semmiféle törvény nem köt.”²¹

¹⁷ LENIN 1952a: 183.

¹⁸ „Az augusztus 12-i moszkvai sztrájk [1917. — B. B.] bebizonyította, hogy az aktív proletariátus a bolsevikok mellett van, annak ellenére, hogy a дума választásokon az eszerek kaptak többséget.” LENIN 1952a: 267.

¹⁹ LENIN 1952a: 433–434.

²⁰ LENIN 1952a: 436.

²¹ LENIN 1951: 239.

A Lenin által levezetett elméletben a megsemmisített „régi hadsereg” helyébe megalakult a Vörös Hadsereg, amelynek fontos szerepet szánt a proletárdiktatúrájában.

„A hadsereg »dezorganizálását« egyetlen nagy forradalom sem kerülte el, és nem is kerülheti el. Hiszen a hadsereg a régi rendszer támogatásának legmerevebb eszköze, a burzsoá fegyelemnek, a tőkés uralom támogatásának legszilárdabb védőbástyája és arra szolgál, hogy a dolgozókat a tőkésekkel szemben való rabszolgai engedelmességben és alárendeltségben tartsa és nevelje. A hadsereg mellett az ellenforradalom sohasem tűrte meg, nem tűrhette meg a felfegyverzett munkásokat.”²²

„A felfegyverzett munkások egy új hadsereg csírái, egy új társadalmi rend szervezeti magja voltak. Ennek a magnak széttaposása, kifejlődésének megakadályozása volt a burzsoázia első feladata. Minden győzelmes forradalom első feladata — Marx és Engels több ízben hangsúlyozták ezt — a következő volt: szétzúzni a régi hadsereget, feloszlatni és újjal felcserélni. Az uralomra törő új társadalmi osztály sohasem szerezhette és szilárdíthatta meg ezt az uralmat — és nem teheti meg ezt ma sem — másként, mint úgy, hogy teljesen felbomlasztja a régi hadsereget (»dezorganizálás« — jajdulnak fel erre a reakciós vagy egyszerűen gyáva kispolgárok), mint ahogy minden hadsereg nélkül átmeny egy igen nehéz, igen kínos szakaszon (ezen a kínos szakaszon átment a nagy francia forradalom is), mint úgy, hogy fokozatosan, súlyos polgárháborúban alakítja ki az új hadsereget, az új fegyelmet, az új osztály új harci szervezetét.”²³

A lenini elképzeléseken túl fontosnak tartom ismertetni két orosz stratégia elméleti munkájának néhány kiemelt gondolatát, a stratégiai szálakat tovább erősíteni. Ugyanis a politikai elmélet már adott volt, akár az állami erőszak, akár gyakorlati gépezet beindulása a kiemelt Párt céljainak az eléréséhez, ám a hatalom megtartásának a harmadik pillére, az erős fegyveres szervezet létrehozása és hatalmának megideologizálása mellett szükséges a fegyveres testület(ek) stratégiáival foglalkozni, hiszen az kiegészítette és alátámasztotta az ideológiai és a politikai elméletet. A Vörös Hadsereg nemcsak a Szovjetunióban, hanem az „élcsapattal”, az internacionalizmus jegyében a két világháború közötti időszakban oda menekült, magát kommunistának valló külföldi emigráció, illetve az első világháború alatt hadifogságba esett és ott maradt volt hadifoglyokból összeálló tömeg szempontjából már az ideológia terjesztése és a megszállt területeken a megszilárdítása miatt fontos elem volt. Jelentős tételnek tartom később Magyarország és a kelet-közép-európai államok szovjetizálásának folyamatában. Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij elmélete szerint

„végső soron az ellenség végleges felszámolásához vagy fegyveres erőinek szétzúzásához, a háborút táplálók gazdasági forrásainak és területének elfoglalásához kell vezetni.”²⁴

²² LENIN 1951: 290.

²³ LENIN 1951: 290–291.

²⁴ TUHACSEVSZKIJ 1984: 356.

Ezeket a tervekét a szovjet marsallok és a megszállt területre érkező funkcionáriusok a gyakorlatban a legmesszebbmenőkig megvalósították. Tuhacsevszkij²⁵ marsall azt írta:

„Minden általunk bevett terület az elfoglalása után már szovjet terület, amelyen megvalósítjuk a munkások és a parasztok hatalmát.”

Majd úgy folytatta, hogy „a háború bázisának kiszélesítése” az elfoglalt területek gyors szovjetizálásának folyamata a terror és az erőszak korlátlan alkalmazásának a módszerével, valamint az agresszió folytatásához szükséges tartalékok zsákmányolásával érhető el.²⁶ Tuhacsevszkij, aki a bolsevik mozgalom egyik jelentős vezetője volt, az erőszak kiterjesztését elsősorban a forradalmi célok elérésének eszközeként képzelte el. A forradalom és az osztályharc szellemében úgy vélekedett, hogy a fennálló rendszer elleni erőszakos fellépés szükséges a társadalmi változások végrehajtásához. Ezekhez a változásokhoz akár radikális, anarchista módszerek bevetésétől sem idegenkedett, mint a terrorista akciók végrehajtása, politikai ellenfelek elleni merényletek stb. Szerinte az erőszak nemcsak a politikai ellenfelek elleni küzdelemben, hanem az egész társadalmi rendszer megdöntésében elkerülhetetlen. Vlagyimir Kiriakovics Triandafilov²⁷ pedig pár évvel később kidolgozta egy támadás összes fázisát, beleértve a szovjet politikai funkcionáriusok szükséges mennyiségének a kiszámítását, akik az elfoglalt területek igazgatási egységeinek az irányítását végzik. Triandafilov javasolta azt is, hogy a Szovjetunióban élő külföldi kommunistákat használják fel a „felszabadított” területek szovjetesítésére, mivel a nagy területhódítások következtében a szovjet bürokrácia erre képtelen volt.²⁸

Richard Pipes azt írja, hogy a rendszer, amelyet Lenin a bolsevikok hatalomra jutása után létrehozott, semmilyen valaha is létezett rendszerre nem hasonlított. Ezt azzal magyarázza, hogy ez a hatalom kettős volt. Egy magánszerv, a „párt” gyakorolt szélsőségesen diktatórikus hatalmat a szovjetek által képviselt népi öngazgatás színfala mögött. Lenin megoldása az volt, hogy — kielégítendő azokat, akik zajosan követelték a népi kormányzást — létrehozta a demokratikus intézmények formális rendszerét, de ezt vaskézrel irányítja majd a bolsevik párt révén. Egy-egy mensevik és eszer is részt vehet az új kormányban, de csak ha szakít saját pártjával, és aláveti magát a bolsevik pártfegyelemnek.²⁹ Az 1945 utáni magyar helyzetre vonatkoztatva: egy-két kisközgazda és szociáldemokrata részt vehet az új kormányban, mint például Szakasits Árpád és Tildy Zoltán, illetve a beépített „kriptokommunisták”, azaz titkos kommunisták más pártok képviselőiben, mint Erdei Ferenc vagy Ortutay Gyula.

²⁵ Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij (1893–1937) a Szovjetunió marsallja, a Szovjetunió Forradalmi Katonai Tanácsának elnökhelyettese, a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának pótagja, a honvédelmi népbiztos helyettese.

²⁶ SZUVOROV 2014: 59.

²⁷ Vlagyimir Kiriakovics Triandafilov (1889–1931) szovjet hadtudós, tábornok és stratégiai teoretikus. Jelentősen hozzájárult a modern katonai stratégia fejlődéséhez, különösen a támogatott támadási és védelmi műveletek terén. Munkássága nagyban befolyásolta a Szovjetunió hadseregeinek stratégiai gondolkodását az 1920-as és 1930-as években.

²⁸ SZUVOROV 2014: 60.

²⁹ PIPES 2004: 214.

Az egypárti állam bevezetése különféle intézkedéseket igényelt: destruktív és konstruktív természetűeket egyaránt. Legelőször is a kommunistáknak gyökerestül ki kellett irtaniuk, vagy át kellett alakítaniuk mindent, ami a régi rendszerből megmaradt: az öngazgatás szerveit, a politikai pártokat és azok sajtóját, a fegyveres erőket — lásd a magyar királyi csendőrséget —, a bírói rendszert, valamint az egész gazdasági építményt, amely a magántulajdon elvén alapult.³⁰

A másik tényező a katonai stratégia mellett a népfrontpolitika³¹ meghirdetése volt. A Komintern (Kommunista Internacionálé) és a Szovjetunió stratégiája a népfrontpolitika meghirdetésével alapjaiban megváltoztatta a Szovjetunió érdekszférájába került országok kommunista pártjainak „láthatatlan” hatalomra juttatását. A Komintern teoretikusai, élén Georgi Dimitrovvá, az új irányvonal dogmája szerint a kommunisták hatalomra kerülését „demokratikus álarcban” képzték el.³² Ez azt jelentette, hogy a direkt és azonnali „szocialista állam” kiépülését megelőzte a szovjet érdekszférába került államok majdnem mindegyikében egy „demokratikus” átmenet. Rónai Zoltán írásában nagyon jól összefoglalta az új politika lényegét:

„Az új taktika több ponton eltér a Komintern előbbi három korszakának felfogásától. Azt lehet mondani, négy fontos eltérés van a korábbi és az újabb taktika között. Az első: a demokrácia értékelése. A Komintern ma, ha nem is végleges, de jelentős átmeneti értéknek tartja a demokráciát. A fasizmus ellen elfogadhatónak tartja a korábban annyira lebecsmérelt koalíciós kormányban való részvételt. De a koalíciós kormányban való részvétellel nemcsak a fasizmus ellen, hanem a háborús veszély ellen is indokolt. A második lényeges eltérés a múlt és a jelen között: a béke hangsúlyozott megbecsülése. Az a szempont, amely új forradalmak kohóját látja az új háborúban, s ezért, ha nem is kívánja, de nem is irtózik tőle — eltűnt a Komintern gondolatvilágából. A Komintern tudja: a háború ma veszélyeztetné az orosz forradalom sorsát. A harmadik eltérés a szociáldemokrácia értékelésének kérdésében van. Az egységfronttaktika ma nem úgy jelentkezik, mint a tömegekkel, hanem mint a pártok vezetőivel és a legfőbb nemzetközi szervekkel való egységfront. A negyedik különbség: elfordulás az egész világ egy kaptafára húzásától. Amíg a szociáldemokrácia ragaszkodik az egyes országok különleges viszonyai figyelembevételének szükségességéhez, míg a Kommunista Internacionále mindenütt ugyanazokat a harci módszereket akarja keresztülvinni, addig a Harmadik Internacionále új, dimitrovi taktikája hirdeti a sematizálás káros voltát, az egy kaptafára húzás elvetését, az egyes országok sajátos viszonyai gondos mérlegelésének szükségességét.”³³

1944–1945-től ez következett be a szovjet Vörös Hadsereg által megszállt, szovjet érdekszférába került országokban, így Magyarországon is. Azonban ez nem jelentette azt, hogy a kommunisták célja megváltozott volna, csupán a népfrontpolitikával azonos stratégiaváltás történt.

³⁰ PIPES 2004: 214.

³¹ HARSÁNYI 2006; FÁBIÁN.

³² DIMITROV 1952: 1–166.

³³ RÓNAI 1935: 450–451.

Erre többek között Szántó Béla³⁴ is utalt a kommunista emigráció 1944-es őszi moszkvai megbeszélésein. Szántó a következőket írta:

„Amikor a KMP³⁵ a polgári demokrácia megvalósításának a vezető pártjává lesz Magyarországon, akkor ez nem azért történik így, mintha a KMP a 25 évig tartó nehéz illegalitás alatt átvedlett volna, mintha megtagadná a proletárdiktatúrát, hanem mert, mint marxista párt az adott történelmi helyzetben a leghelyesebben, a bolsevizmus tanításainak megfelelően tudja képviselni a magyar nemzet érdekeit.”³⁶

A Magyar Kommunista Párt (MKP) törekedett a demokratikus látszat fenntartására,³⁷ ugyanakkor — a Vörös Hadsereg segítségével — hozzálátott hosszú távú terveinek fokozatos megvalósításához.³⁸ A nagyhatalmak közötti egyezkedések és a szovjet katonai jelenlét garantálták azt, hogy a szovjetizáció előbb-utóbb bekövetkezzen. Az, hogy erre mikor kerül sor, leginkább a nemzetközi politika alakulása döntötte el. Sztálin ezt már 1926-ban, a Komintern Végrehajtó Bizottságának ülésén kifejtette: a

„harc kérdését nem az osztó igazság szemszögéből, hanem a politikai helyzet követelményeinek szemszögéből, a párt mindenkori politikai szükségleteinek szemszögéből kell vizsgálni.”³⁹

Erre utalt visszaemlékezésében Gerő Ernő is:

„Természetesen arról volt szó, hogy ennek át kell nőnie szocialista forradalomba. Hogy ez hogyan fog történni, azt a külső és belső erőviszonyok döntenek el. Milyen módon, milyen gyorsan, más nem döntheti el, mint a belső és külső osztályerőviszonyok.”⁴⁰

Hogy az ideológiák, az elméletek hogyan rétegződtek, és a megvalósuló, illetve megvalósult gyakorlatban hogyan torzult a kivitelezés mind a Szovjetunióban, mind pedig a szovjet érdekszférába került területeken, országokban, illetve azokon a területeken, országokban, amelyek nem álltak szovjet megszállás alatt, de az „eszme” továbbterjedt, az egy későbbi dolgozat tárgyát képezi.

³⁴ Szántó Béla (eredeti nevén: Scheiber Béla) (1881–1951) tisztviselő, kommunista politikus. 1904-ben tagja lett a Szociáldemokrata Pártnak. Az 1918-as őszi forradalom alatt a Budapesti Katonatanács egyik vezetője volt. A KMP alapító tagja, valamint titkára volt a Központi Bizottságnak. Az 1919-es Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztosként tevékenykedett. A proletárdiktatúra bukása után Bécsbe szökött, majd végül a Szovjetunióba utazott. Ott a Kominternben, illetve a szovjet államigazgatásban tevékenykedett. A második világháború alatt a moszkvai magyar rádió adásait szerkesztette. 1946-ban tért vissza Magyarországra, és közreműködött a kommunista szakszervezetek megszervezésében. 1947-től belgrádi, majd 1948-tól varsói követként dolgozott egészen 1950-es visszarendeléséig.

³⁵ KMP: Kommunisták Magyarországi Pártja. A magyarországi kommunista párt hivatalos elnevezése 1922–1943 között.

³⁶ PSZL 731. f. 38. ő. e. 6.

³⁷ BARÁTH 2014: 37.

³⁸ PSZL 867. f. 2/g-127. 103–104.

³⁹ Sztálinnak a Komintern Végrehajtó Bizottságának ülésén, 1926. január 22-én elhangzott beszéde. SZTÁLIN 1952: 1.

⁴⁰ PSZL 867. f. 2/g-127. 104–105.

Szakirodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSZL)

731. f. 38. ő. e. 6.

867. f. 2/g-127. 104–105.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BANK Barbara

2017 A vármegyék Magyarországon a szovjet megszállás első évében. In HORVÁTH Zsolt — KISS Réka (szerk.): *Remény és realitás — Magyarország 1945*. Budapest: NEB, 247–266.

BARÁTH Magdolna

2014 *A Kreml árnyékában. Tanulmányok Magyarország és a Szovjetunió kapcsolatainak történetéhez, 1944–1990*. Budapest: Gondolat.

COURTOIS, Stéphane — WERTH, Nicolas — LOUIS PANNÉ, Jean — PACZKOWSKI, Andrzej — BARTOSEK, Karel — MARGOLIN, Jean-Louis

2000 *A kommunizmus fekete könyve*. Budapest: Nagyvilág.

ENGELS Frigyes

1950 *Anti-Dühring*. Budapest: Szikra.

RÓNAI Zoltán

1935 A Komintern hetedik kongresszusának mérlege. *Szocializmus* 25/10, 450–451.

LENIN, Vlagyimir Iljics

1951 *Művei, 31. kötet*. Budapest: Szikra

1952a *Művei, 25. kötet*. Budapest: Szikra.

1952b *Művei, 28. kötet*. Budapest: Szikra.

M. Kiss Sándor

2017 Elitcsere a változások idején. In HORVÁTH Zsolt — KISS Réka (szerk.): *Remény és realitás — Magyarország 1945*. Budapest: NEB, 55–82.

Kommunista kiáltvány = MARX, Carl — ENGELS, Friedrich: *Kommunista kiáltvány*.

Budapest: 1948.

PIPES, Richard:

2004 *A kommunizmus*. Budapest: Európa.

RIGÓ Róbert

2017 Elitváltás Kecskeméten 1945-ben. In HORVÁTH Zsolt — KISS Réka (szerk.): *Remény és realitás — Magyarország 1945*. Budapest: NEB, 267–290.

SZTÁLIN, Joszip, Visszarionovics

1952 *Művei, 8. kötet*. Budapest: Szikra.

SZUVOROV, Viktor

2014 *A jégtörő. Hitler mint eszköz Sztálin terveiben.* Budapest: Kairosz.

TUHACSEVSZKIJ, M. Ny.

1984 A háború mint a fegyveres küzdelem problémája (részletek). In Kocsis Bernát (szerk.): *Válogatás szovjet hadtudományi írásokból.* Budapest: Zrínyi, 335–356.

INTERNETES FORRÁSOK

FÁBIÁN György

A népfront szerepe az európai népi demokratikus forradalmakban. In http://acta.bibl.u-szeged.hu/11963/1/tudszoc_017_037-104.pdf

HARSÁNYI Iván

2006 A népfront — hetven év távlatából. In http://www.eszmelet.hu/harsanyi_ivan-a-nepfront-hetven-ev-tavolabol/

Abstract

The study mainly discusses the forms of violence that appear in Lenin's works. How does Lenin explain state violence, violence used during the revolution, and the new organization of violence set up by the new state? In addition, the works of military strategists Tukhachevsky and Trandafilov are also discussed, as they align with Lenin's theory. I think there's no problem if the theory remains just a theory, but the study also briefly outlines how these theories were implemented in practice.